

دانشگاه الزهرا (س)

دانشکده ادبیات، زبان‌ها و تاریخ

پایان‌نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته‌ی تاریخ

عنوان

بررسی تاریخنگاری جنگ‌های صلیبی با تکیه بر منابع

اسلامی (قرن ۶-۹هـ/ ۱۱-۱۴م)

استاد راهنما

دکتر عبدالله ناصری طاهری

استاد مشاور

دکتر اسماعیل حسن زاده

دانشجو

لیلا اشرفی

مهر ۱۳۸۹

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

تمامی حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه الزهراء(س) است.

تقدیم:

به پدر و مادرم که در کتب پر مهرشان درس عشق آموختم و خواهر و برادران عزیزم که شکیبایی و بهدلی آنان دشواری های تحصیل
و ساماندهی این رساله را بر من آسان نمود.

تقدیر و تشکر:

شکر منعم واجب آید در خرد

مولوی

پاس بی کران خدای راکه دیباچه‌ی همه‌ی کتاب‌ها از تجید او آرایش گیرد و مطلع همه‌ی خطابه‌ها از ذکر او نیت پذیرد. و در دو بر محمد (ص) سلطان سیر کائنات و خاندان پاک او که واسطه‌ی فیض حق و مشکوه‌ی هدایتند.

در فرایند شکل‌گیری این پژوهش، توفیق بهره‌مندی از محضر ارجمند و راهبانی‌های ارزنده‌ی آقای دکتر عبدالله نصری طاهری راداشتم که در این مسیر پر تلاطم صبورانه و بزرگوارانانه قبول زحمت نمودند و مرا از تجربیاتی و راهبانی‌های خویش بهره‌مند ساختند، در پرتو توصیه‌ها و نکته‌نمایی‌های ایشان، افق دید نگارنده را به برخی مباحث مغفول‌گشوده‌شد؛ از لطافت ایشان صمیمانه تشکر می‌کنم. بی‌شک رهنمودهای ارزنده‌ی مشاور آقای دکتر اسماعیل حسن زاده در مباحث روش‌شناسی و رویکردی پژوهش نه تنها رهنمودهای نگارنده، در این پژوهش بلکه دستمایه‌ی سودمند پژوهش‌های آینده خواهد بود. مسامحه‌ی ارزنده‌ی ایشان موجب تقدیر و امتنان است.

بجاست مراتب حق‌شناسی خویش را نسبت به تمامی اساتید گرویده تاریخ دانشگاه الزهراء (س) ابراز دارم که در طول این ۷

سال از دوره کارشناسی تا این مقطع تحصیلی، همچون کودکی نوپا سعادت تلذذ در کتب این اساتید شامل حال بنده و چراغی برای ادامه راهم

شد. برای همیشه خود را شاکر دو قدر دان تمامی این بزرگواران؛ آقایان، دکتر علیمحمد ولوی، دکتر شیخ نوری، دکتر مهدی فرهانی متفرد و خانم؛ دکتر احمدی، دکتر جان احمدی، دکتر فهیمی، دکتر تختیاری و دکتر برومند می دانم.

بر خود لازم می دانم از همه دوستان خویش خانم؛ فاطمه جعفرنیا، محترم و کیلی سحر، آزاده آرمانده، جمیله رضایی و ملیحه ابویسانی و

دیگریاران علمی ام تشکر نمایم؛ اگر عنایت الهی، محبت بی شائبه این عزیزان را شامل حالم نمی داشت، آن چه در این مدت به انجام رسید حصولش بس دشواری نمود.

چکیده

شرایط سیاسی، اجتماعی و درگیری‌های فرقه‌ای جامعه اسلامی تأثیر مستقیمی بر نگرش مورخان نسبت به جنگ‌های صلیبی داشت. با وجود تقابل دو دنیای متفاوت به لحاظ لحاظ ایدئولوژیکی، تغییری در مسیر یکی از مهم‌ترین ابعاد تاریخی این جنگ‌ها؛ یعنی تاریخنگاری صورت نگرفت و روند حاکم بر تاریخنگاری اسلامی؛ یعنی حولیات نگاری، هم‌چنان ادامه یافت. با این اوصاف بررسی دیدگاه و نگرش مورخان مسلمان یعنی همان تاریخ‌نگاری در قالب بینش مشیتی، انتقادی، هویت‌جویی اسلامی در مقابل هویت‌جویی مسیحی و حماسی نتایج موجه‌تری را پیش روی نگارنده قرار داد. هرچند این نوع تلقی، تنها در منابع معاصر با جنگ‌های صلیبی قابل پیگیری است، اما با گذشت زمان و پس از پایان جنگ‌های صلیبی، نه تنها برداشت‌های متفاوتی از این واقعه شکل نگرفت، بلکه سکوتی معنادار، بر کتب تاریخی درباره جنگ‌های صلیبی سایه انداخت و مورخان، تنها به تکرار روایت‌های مورخان پیش از خود اکتفا کردند. اما بررسی تاریخ‌نگاری منابع این دوره پژوهشی برخلاف تاریخنگاری، جنگ‌های صلیبی را از حالتی بی‌روح، جامد و فاقد هرگونه عنصر محرک عاطفی و احساسی خارج ساخت و حالتی پویا و جذاب به جنگ‌های صلیبی داد.

براین اساس، در این پژوهش تحلیل و بررسی تاریخنگاری و تاریخ‌نگاری متون تاریخی عصر پژوهش مورد بررسی قرار گرفت و مشخص شد در نیمه‌ی صده اول جنگ‌های صلیبی، موفقیت صلیبی‌ها در پیشروی‌های نظامی و تصرف سرزمین‌های اسلامی، متأثر از شرایط سیاسی جامعه اسلامی بود اما احساس خطر روزافزون نسبت به کوتاهی و سستی دولت‌مردان اسلامی، سبب توجه طیف وسیعی از آحاد جامعه به موضوع جنگ شد و از قالب موضوعی سیاسی و فرعی خارج و به یکی از اصلی‌ترین دغدغه‌های سیاسی و نظامی جهان اسلام تبدیل شد. موضوعی که رابطه مستقیمی با نقش، عملکرد و مدیریت برخی از فرماندهان مسلمانان در جنگ‌های صلیبی داشت. فرماندهانی که برای تحرک بیشتر در این جنگ‌ها، با تأکید بر جنبه‌های مذهبی و هویتی، جامعه را به تکاپو واداشتند و توانستند به موفقیت‌هایی قابل توجه در جنگ‌های صلیبی دست یابند. البته این نگرش با مرگ این فرماندهان و آغاز حملات مغولان بار دیگر فروکش کرد.

کلید واژه: جنگ‌های صلیبی، تاریخنگاری، تاریخ‌نگاری.

فهرست مطالب

مقدمه

فصل اول: مبانی پژوهش

۱-۲	۱-۱. مسئله پژوهش.....
۳	۲-۱. سوالات پژوهش.....
۳	۳-۱. فرضیات پژوهش.....
۴	۴-۱. تعریف و تحدید واژگان پژوهش.....
۴	۱-۴-۱. تاریخنگاری.....
۵	۲-۴-۱. تاریخ‌نگری.....
۵-۶	۵-۱. محدوده زمانی جنگ‌های صلیبی.....
۶	۶-۱. محدوده مکانی جنگ‌های صلیبی.....
۶	۷-۱. اهداف پژوهش و ضرورت آن.....
۷	۸-۱. روش تحقیق.....
۷	۹-۱. پیشینه پژوهش.....
۷-۸	۱-۹-۱. کتاب‌ها.....
۸-۱۱	۲-۹-۱. مقالات.....
۱۲	۱۰-۱. معرفی و نقد منابع پژوهش.....
۱۲	۱-۱۰-۱. تاریخ‌های عمومی.....
۱۲-۱۴	۲-۱۰-۱. تاریخ‌های دودمانی.....
۱۴-۱۵	۳-۱۰-۱. تاریخ‌های محلی.....
۱۵-۱۶	۴-۱۰-۱. فرهنگ‌نامه‌های تاریخی.....
۱۶	۵-۱۰-۱. سفرنامه‌ها.....
۱۶-۱۸	۶-۱۰-۱. کتب جغرافیایی.....
۱۸	۷-۱۰-۱. کتب ادبی.....

فصل دوم: نگاهی اجمالی به جنگ‌های صلیبی

- ۲-۱. جنگ‌های صلیبی ۲۰
- ۲-۲. وجه تسمیه جنگ‌های صلیبی ۲۰-۲۱
- ۲-۳. مقدمات نخستین جنگ صلیبی ۲۱-۲۲
- ۲-۳-۱. جنگ اول صلیبی ۲۲-۲۳
- ۲-۳-۲. جنگ منظم امیران اروپا ۲۳-۲۶
- ۲-۳-۳. تصرف شهرهای شام ۲۶-۲۸
- ۲-۴. جنگ دوم صلیبی ۲۸-۳۱
- ۲-۵. جنگ سوم صلیبی ۳۱-۳۲
- ۲-۶. جنگ چهارم صلیبی ۳۲-۳۳
- ۲-۶-۱. حمله صلیبی کودکان ۳۴
- ۲-۷. جنگ پنجم صلیبی ۳۴-۳۶
- ۲-۸. جنگ ششم صلیبی ۳۶-۳۷
- ۲-۹. جنگ هفتم صلیبی ۳۷-۴۰
- ۲-۱۰. جنگ هشتم صلیبی ۴۰-۴۱

فصل سوم: ویژگی‌های تاریخنگاری اسلامی

- ۳-۱. تاریخنگاری اسلامی ۴۳-۴۴
- ۳-۲. انواع تاریخنگاری ۴۴
- ۳-۲-۱. سیره نگاری ۴۴-۴۵
- ۳-۲-۲. تواریخ عمومی ۴۵
- ۳-۲-۳. تواریخ دودمانی ۴۵
- ۳-۲-۴. شرح نویسی و طبقات ۴۶
- ۳-۲-۵. ذیل نویسی ۴۶-۴۷
- ۳-۲-۶. سرگذشت‌نامه‌ها ۴۷
- ۳-۲-۷. وقایع‌نامه‌ها ۴۷-۴۸
- ۳-۲-۸. تواریخ محلی ۴۸-۴۹
- ۳-۳. منابع جنبی تاریخنگاری ۴۹
- ۳-۳-۱. سفرنامه‌ها ۴۹

۴۹-۵۲ منابع ادبی	۲-۳-۳
۵۲ منشات و اسناد دیوانی	۳-۳-۳
۵۲-۵۳ منابع جغرافیایی	۴-۳-۳
۵۴-۵۶ مکتب تاریخنگاری شام و مصر	۴-۳
۵۶-۵۷ علل پیدایش مکتب تاریخنگاری شام	۱-۴-۳
۵۷ تاریخنگاری شام	۲-۴-۳
۵۸-۵۹ (تاریخ‌نویسی محلی)	۱-۲-۴-۳
۵۹-۶۳ آثار تاریخ عمومی	۱-۱-۲-۴-۳
۶۳-۷۲ تاریخ محلی	۲-۱-۲-۴-۳
۷۲-۷۴ جریان تاریخنگاری شام از قرن ۸ هجری (تاریخ‌نویسی عمومی)	۲-۲-۴-۳
۷۴-۷۶ مکتب تاریخنگاری مصر	۵-۳
۷۶-۷۸ تاریخنگاری در عصر ممالیک	۶-۳
۷۸-۸۳ تاریخنگاری مغرب اسلامی	۷-۳
۸۴ نمودار تاریخنگاری	
۸۴ جدول ویژگی‌های تاریخنگاری منابع اسلامی	

فصل چهارم: بررسی نگرش مورخان مسلمان به جنگ‌های صلیبی

۸۸ بینش و نگرش مورخان اسلامی به جنگ‌های صلیبی	۱-۴
۸۸-۹۸ جنگ‌های صلیبی - جنگ مذهبی	۲-۴
۹۸-۹۹ بیت‌المقدس - جایگاه مذهبی آن در جنگ‌های صلیبی	۱-۲-۴
۹۹-۱۰۱ جهاد مذهبی	۲-۲-۴
۱۰۱-۱۱۵ تأثیر بینش مشیت‌الهی در تاریخنگاری جنگ‌های صلیبی	۳-۴
۱۱۵-۱۲۶ دعا از اسباب مشیت‌الهی	۱-۳-۴
۱۲۶-۱۳۳ خواب، استخاره، نذور و سعد و نحس	۲-۳-۴
۱۳۴-۱۳۶ بینش شریعتمدارانه در تاریخنگاری جنگ‌های صلیبی	۳-۴
۱۳۶ نقش خلفای عباسی در جنگ‌های صلیبی	۱-۳-۴
۱۳۶-۱۴۱ نقش اسماعیلیان شام در جنگ‌های صلیبی	۲-۳-۴
۱۴۲ نزاریان شام پیش از راشدالدین سنان	۱-۲-۳-۴
۱۴۲-۱۴۹ نزاریان شام در دوره راشدالدین سنان و پس از آن	۲-۲-۳-۴

۲-۴. بینش انتقادی در تاریخنگاری جنگ های

- صلیبی..... ۱۵۷
- ۱-۲-۴. نگرش انتقاد تلویخی: ۱۵۷
- ۲-۴: مفهوم بینش انتقادی..... ۱۵۷-۱۶۰
- ۳-۲-۴. انتقاد سیاسی..... ۱۶۱
- ۱-۳-۲-۴. اختلاف و تفرقه در جهان اسلام و عملکرد امرا و فرماندهان..... ۱۶۱-۱۸۵
- ۲-۳-۲-۴. بحران جاننشیری و اثرات آن..... ۱۸۶-۱۹۲
- ۳-۳-۲-۴. سپاهیگری..... ۱۹۲-۱۹۳
- ۴-۲-۴. انتقادات اجتماعی..... ۱۹۳
- ۱-۴-۲-۴. ویرانی شهرها..... ۱۹۳-۱۹۵
- ۲-۴-۲-۴. مهاجرت..... ۱۹۵-۱۹۹
- ۳-۴. تأثیر بینش حماسی در تاریخنگاری جنگ های صلیبی..... ۲۰۰
- ۱-۳-۴. بینش حماسی..... ۲۰۰
- ۱-۱-۳-۴. جایگاه حماسه در میان اعراب..... ۲۰۰-۲۰۲
- ۲-۳-۴. بینش حماسی از آغاز جنگ های صلیبی تا عصر صلاح الدین ایوبی..... ۲۰۲-۲۱۰
- ۳-۳-۴. بینش حماسی در عصر صلاح الدین ایوبی و پس از آن..... ۲۱۰-۲۱۴
- ۴-۴. بینش هویت جویی اسلامی مقابل هویت جویی مسیحی در تاریخنگاری جنگ های
صلیبی..... ۲۱۵
- ۱-۴-۴. اُمّت..... ۲۱۵-۲۱۶
- ۲-۴-۴. تعریف هویت..... ۲۱۶-۲۱۷
- ۱-۲-۴-۴. هویت دینی..... ۲۱۷
- ۲-۲-۴-۴. ابعاد هویت دینی..... ۲۱۷
- ۱-۲-۲-۴-۴. بعد دینداری..... ۲۱۷
- ۲-۲-۲-۴-۴. بعد اعتقادی..... ۲۱۷
- ۳-۲-۲-۴-۴. بعد اجتماعی..... ۲۱۷-۲۱۸
- ۴-۲-۲-۴-۴. بعد تاریخی..... ۲۱۸
- ۴-۲-۲-۴-۴. دانش تاریخی..... ۲۱۸
- ۱-۴-۲-۲-۴-۴. تعلق خاطر تاریخی..... ۲۱۸

- ۲۱۸-۲۲۰ بعد فرهنگی ۵-۲-۲-۴-۴
- ۲۲۰-۲۲۱ تأثیر جنگ‌های صلیبی در هویت جویی اسلامی ۳-۴-۴
- ۲۲۱-۲۲۳ تأثیر اماکن مذهبی در هویت جویی اسلامی ۴-۴-۴
- ۲۲۳-۲۲۴ مسیحی ۵-۴-۴
- ۲۲۴-۲۲۶ نقش فرماندهان سیاسی- نظامی در القای هویت دینی مشترک ۶-۴-۴
- ۲۲۷-۲۳۰ نقش بزرگان مذهبی در القای هویت جویی اسلامی در برابر هویت جویی مسیحی ۷-۴-۴
- ۲۳۱ تأثیر علایق سیاسی مورخان مسلمان در تاریخنگاری جنگ های صلیبی ۵-۴
- ۲۳۲-۲۳۵ ۱-۵-۴ خلافت عباسیان
- ۲۳۵-۲۴۰ ۲-۵-۴ خلافت فاطمیان
- ۲۴۰-۲۴۲ ۳-۵-۴ دولت زنگیان
- ۲۴۳-۲۴۶ ۴-۵-۴ دولت ایوبیان
- ۲۴۶-۲۴۹ ۵-۵-۴ دولت ممالیک
- ۲۴۹-۲۵۳ ۶-۵-۴ دولت موحدون
- ۲۵۳-۲۵۸ ۷-۵-۴ دولت حفصیان
- ۲۵۹ تأثیر علایق ملی میهنی در تاریخنگاری جنگ های صلیبی ۶-۴
- ۲۵۹-۲۶۰ ۱-۶-۴ تعاریف تاریخنگاری محلی
- ۲۶۰ ۲-۶-۴ مؤلفه‌های تاریخنگاری محلی
- ۲۶۰-۲۶۴ ۱-۲-۶-۴ وطن‌دوستی
- ۲۶۴-۲۶۶ ۲-۲-۶-۴ اهمیت جغرافیا در تاریخنگاری محلی
- ۲۶۶ ۳-۲-۶-۴ تاریخ محلی، تاریخ رجال
- ۲۶۷ ۴-۲-۶-۴ معرفی سلسله‌ها
- ۲۶۷-۲۶۸ ۳-۶-۴ فواید تاریخ محلی
- ۲۶۹-۲۷۴ دستاورد و نتایج پژوهش ۴-۶-۴

۲۷۵-۲۸۶مطالعات و منابع -

۲۸۶..... چکیده انگلیسی

سنت حاکم بر جریان تاریخنگاری و تاریخنگاری اسلامی فراتر بنهند و متأثر از جریان‌های سیاسی حاکم بر جامعه و شخصیت‌های بزرگان با نگاهی جانبدارانه حوادث را تحلیل نکند. با این اوصاف در فقراتی چند به مقصود نایل آمده‌اند. با این چارچوب پژوهش در ۴ فصل تاریخنگاری و تاریخ‌نگاری منابع مورخان اسلامی تنظیم گردید که به کلیاتی از این فصول اشاره می‌شود. فصل اول این پژوهش با عنوان مبانی پژوهش، مشتمل بر مسئله پژوهش، سوال، فرضیات، پیشینه پژوهش است. در انتها این فصل برخی از منابع تحقیق مورد نقد و بررسی قرار گرفت. فصل دوم؛ به طور خلاصه به بررسی هشت جنگ صلیبی اختصاص دارد. مطالعه این فصل زمینه‌ای برای ورود به مباحث آینده در پژوهش که برگرفته از حوادث و رخداد‌های هشت جنگ صلیبی است، خواهد بود

در فصل سوم، ضمن تقسیم‌بندی منابع تاریخی تاریخنگاری اسلامی و ویژگی‌های آن از آغاز تا قرن نهم هجری به بررسی خصوصیات ظاهری و محتوایی آنان پرداخته شده است. بررسی بینش و رویکرد مورخان مسلمان در خلال منابع تاریخی این دوره، دریافت رویکرد تاریخ‌نگاری مورخان تحت عنوان بینش و نگرش مشی‌تی، انتقادی، حماسی و هویت‌جویی اسلامی در مقابل هویت‌جویی مسیحی، تأثیرعلاقه سیاسی مورخان نسبت به دولت متبوع خویش در تاریخنگاری جنگ‌های صلیبی و تأثیرعلاقه ملی میهنی، محور سخن در نگارش فصل چهارم و مهم‌ترین فصل پژوهش و پاسخگوی سوالات و فرضیات اصلی بود. نظر به این که برخی از شواهد و روایات مورد استفاده از اقوال شخصیت‌های پژوهش، برحسب شکل و مضمون در ابواب گوناگون مجال طرح و نقل یافته است. از این رو برخی از این روایات بیش از یک بار و از زوایای گوناگون مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. لذا تکرار روایات ناشی از ضرورت بوده است و در پایان، به تحلیل و تبیین داده‌های پژوهش و جمع‌بندی فصول پرداخته شد.

لازم به ذکر است در روند شکل‌گیری این پژوهش گاه نکاتی ذهن نگارنده را به خود مشغول می‌داشت و سؤال‌هایی از خاطر می‌گذشت که پرداختن به آن افزون بر آن که زمان طولانی را ایجاب می‌کرد انحراف از بحث اصلی را هم به دنبال داشت. از این رو گنجاندن این مباحث هر چند به طور اختصار، مجال است برای طرح دغدغه‌های ذهنی نگارنده و نیز ارائه موضوعاتی برای انجام مطالعات تاریخی به طور اختصاصی در پژوهش‌های دیگر با همین عناوین است.

قاعدتاً انجام هر گونه کار پژوهشی حتی در کوچک‌ترین مقیاس آن با موانع و مشکلاتی همراه است. نگارنده نیز از این قاعده مستثنی نبوده و صعوبت دستیابی به منابع اگرچه در ابتدا امر پژوهش را با دشواری‌هایی همراه ساخت، اما به نظر می‌رسد در نهایت به غنای کار افزود .

فصل اول
فصل اول
مباني پژوهش

۱-۱. مسئله پژوهش

جنگ‌های صلیبی، مجموعه جنگ‌های مسیحیان غرب اروپا با مسلمانان بخش‌هایی از جهان اسلام بین سده پنجم تا هفتم هجری / یازدهم و سیزدهم میلادی و نماد تقابل دو دنیای شرق و غرب و به عبارت بهتر جهان اسلام و جهان مسیحیت بود. این جنگ‌ها به دعوت مقامات کلیسای کاتولیک رومی و همراهی و حمایت امپراتور روم شرقی با هدف آزادسازی بیت المقدس (اورشلیم) و زادگاه حضرت مسیح علیه السلام و دیگر مناطق مسیحی فلسطین از دست مسلمانان و ایجاد دولت‌های صلیبی به وقوع پیوست، برپایه همین هدف و افکار، صلیب به عنوان نماد این جنگ‌ها مطرح شد و به جهت دربرداشتن بار مذهبی در تشجیع و تحریک مردمان مغرب زمین مؤثر واقع شد. جنگ‌های صلیبی مجموعاً هشت مرحله به وقوع پیوست که نتایج اقتصادی-سیاسی و فرهنگی مهمی برای هر دو گروه درگیر در جنگ را در برداشت.

منابع و مطالعات درباره جنگ‌های صلیبی که مناطق وسیعی از اروپا، شام، ترکیه، مصر و شمال آفریقا را دربرگرفت و در آن اقوام و طوایف مختلفی با زبان‌ها، معتقدات، باورها و انگیزه‌های گوناگون شرکت داشتند، بسیار زیاد است. مورخان و محققان با اهداف، انگیزه‌ها، سلیق مختلف و به اقتضای زمان به جنبه‌ای از این جنگ‌ها پرداخته‌اند. منابع در این باره را می‌توان به دو دسته اسلامی و غیراسلامی و هر دو دسته را نیز به دو مجموعه قدیم و جدید تقسیم کرد، که هدف در پژوهش حاضر بررسی دسته اسلامی و مجموعه قدیم است. بدیهی است تحلیل‌های مؤلفان هر دو دسته متأثر از دیدگاه آنهاست و از این رو، تحلیل‌ها و آثارشان متفاوت و بعضاً مغایر و برعکس است. مثلاً کشیشان و مورخان غربی که با سپاهیان صلیبی وارد شرق شدند. این جنگ‌ها را نوعی جهاد مقدس تلقی می‌کردند. اما مورخان مسلمان آن را در آغاز حملات، تجاوز به سرزمین اسلامی می‌دانستند.

موضوع قابل توجه و درخور تأمل شکل‌گیری و تدوین تاریخنگاری جنگ‌های صلیبی همزمان با وقوع این رویداد از سوی مورخان غربی، به ویژه کشیشان متنفذ در دربار پادشاهان غربی که از اوضاع منطقه و حوادث آن روزگار آگاه بودند و نیز جهانگردان مسیحی است البته بیشترین تألیفات در این زمینه نیز به آنان اختصاص دارد. در آن سو در نقطه مقابل و در جامعه مسلمانان، منابع متقدم اسلامی و معاصر جنگ‌ها که به طور انحصاری و تخصصی به این جنگ‌ها پرداخته باشند بسیار اندک است. به نظر می‌رسد غافلگیر شدن مسلمانان در مقابل حملات صلیبی‌ها، تشتت اوضاع جهان اسلام متشکل از دولت‌ها، گروه‌ها و فرقه‌های متفاوت و غیرهماهنگ به لحاظ اصول اعتقادی و سیاسی از یک سو و توجه مورخان مسلمان قرون پنجم

و ششم هجری به جنگ‌های صلیبی به عنوان یک حادثه درجه دوم، و نیز تمایل بیشتر مورخان اسلامی به تدوین تاریخ و حوادث براساس سالشمار، نه به صورت موضوعی، و نیز حملات ویرانگر مغولان در قرن هفتم، توجه منابع را از جنگ‌های صلیبی به سمت مغولان معطوف ساخت و مانع تدوین کتاب‌های زیادی در این باره شد. بنابراین بیشتر مطالب راجع به جنگ‌های صلیبی را باید در تواریخ عمومی، سیره اشخاص. تواریخ دودمانی، تاریخ شهرها و حتی کتب جغرافیایی جستجو کرد و همین امر، کار پژوهش در این زمینه دشوار کرده است.

در این پژوهش با توجه به توضیحات داده شده تبیین و ارزیابی جریان تاریخنگاری جنگ‌های صلیبی با تکیه بر متون مورخان مسلمان، چه تواریخی که در جریان هشت جنگ صلیبی به نگارش درآمد و چه متونی که طی دو قرن پس پایان جنگ، به این حادثه مهم پرداختند، منظور نظر است. در ضمن چگونگی پیدایش این جریان تاریخنگاری، تداوم، دگرگونی و تکامل آن طی این قرون به انضمام شناخت اصول و شاخصه های آن در دوره مورد بحث، ارزیابی موضوعات، رویکرد، بینش، نگرش و شیوه هر یک مؤلفان، موضوع مهم این پژوهش است.

۲-۱. سوالات پژوهش

- ۱- مهم‌ترین ویژگی تاریخنگاری جنگ‌های صلیبی در منابع تاریخی - اسلامی چیست؟
- ۲- رویکرد مورخان اسلامی به جنگ‌های صلیبی چگونه است؟
- ۳- تعلقات سیاسی، ملی و میهنی مسلمانان چه تأثیری در رویکرد نگاه و بینش آنان به جنگ‌های صلیبی داشت؟

۳-۱. فرضیات پژوهش

- ۱- مهم‌ترین ویژگی تاریخنگاری جنگ‌های صلیبی، نگاه حماسی، توجه به جزئیات (جزئی - نگر) و تفکرات دینی مسلمان است.
- ۲- مورخان مسلمان، نسبت به جنگ‌های صلیبی رویکردی دینی مبتنی بر جهاد مذهبی داشتند.
- ۳-۱- علایق سیاسی مورخان مسلمان با توجه به محوریت دولت ها در جنگ های صلیبی (خادم و مخدومی) شدت و ضعف پیدا می کرد.

۳-۲- احساسات و علایق میهنی افراد نسبت به زاد و بوم خویش سبب تألیف کتب محلی گردید که در زمان جنگ‌های صلیبی نقش فرعی را ایفا می‌کرد.

۴-۱. تعریف و تحدید واژگان پژوهش

۱-۴-۱. تاریخنگاری

علم تاریخنگاری شاخه‌ای از مسائل نظری تاریخ است و زمان، اوضاع و احوال مربوط به آن از جهت تعیین وقت در آن، بحث و بررسی می‌شود. به عبارت دیگر توصیف مکتوب احوال و اعمال انسان به هر روش و مبتنی بر هر مکتب و رعایت هر شیوه تنظیم و تدوین، تاریخنگاری خوانده می‌شود و به معنای خاص، بر ثبت وقایع و احوال سیاسی و اجتماعی هر قوم یا جامعه جهانی نیز اطلاق می‌گردد. بنابراین تاریخنگاری یک ضرورت است و این ضرورت آن هنگام به وجود می‌آید که جامعه به لحاظ ساختار اجتماعی و فرهنگی به درجه‌ای از تکامل رسیده و شناختی نسبی در خصوص انسان و هستی در آن پدید آمده است و نیز به ضرورت علمی تاریخ به عنوان تجلی کنش آدمی پی برده است. اما عامل متغیر در فن تاریخنگاری، انگیزه‌ها و اهداف و فواید یا علل غایی تاریخنگاری است^۱ و پیامد مثبت این سلیقه‌ها و مشرب‌ها شکل‌گیری "مکتب‌های تاریخ‌نگاری" است.^۲ از سویی روش مورخ در تاریخنگاری به میزان وفاداری مورخ به واقعیت، پدیده‌های تاریخی، نحوه‌گزینش رویدادهای تاریخی و ثبت آنها بستگر دارد و این عوامل سبب می‌شود که بتوان تاریخنگاری را به لحاظ شیوه و بینش به تاریخنگاری مکانیکی و تاریخنگاری ارگانیکی تقسیم کرد. به معنای دیگر تاریخنگاری مکانیکی نوعی تاریخنگاری ساکن و راکد با حضور کم‌رنگ مؤلف است در حالی که تاریخنگاری ارگانیکی نوعی تاریخنگاری پویا که بازتاب دهنده تأثیرات جامعه بر نوشته و اندیشه مورخ و باسازی وقایع به صورت روابط علت و معلول است.^۳

۱. سید ابوالفضل رضوی، "روش و بینش در تاریخ نگاری اسلامی (مطالعه موردی تاریخنگاری ابن مظفر مقدسی"، قبسات، زمستان ۱۳۸۵، ش ۴۲.

۲. ابوالفضل شکوری، درآمدی بر تاریخ نگری و تاریخنگاری مسلمانان، قم، بوستان قم، ۱۳۸۰، صص ۱۶، ۱۵.

۳. اسماعیل حسن زاده، "تاریخ نگری و تاریخنگاری عماد الدین کاتب اصفهانی"، فصلنامه علوم انسانی دانشگاه الزهراء (س)، سال هفدهم، شماره